

שיעורי ליל שבת

שיעור מורינו רבי מרדכי בונם זילברברג שליט"א

בית הכנסת המרכזי שיכון ה'

גליון מס' 197 – תשפ"א

בית אבות שקיבל הזמנה לכמות חיסונים שאינה מספקת, האם יכולים להעדיף את חלק מן הדיירים על פני חבריהם?

עייב שידוך כדי לזכות בפרס המיוחל, האם מגיע לו בעבור כך?

מעשה שהיה לאחרונה בגביר שנגע לליבו הנושא של הבנים והבנות המבוגרות בארה"ב, ופירסם בעיתונות בברוקלין שכל שדכן שיעשה שידוך שאחד מן הצדדים הוא למעלה מגיל שלושים יקבל אלף דולר על כל שנה ס"ה שלושים אלף דולר.

ואחד מן השדכנים שעסק באמצע שידוך שמע על הדבר, וכשבירר את הגיל המדויק של החתן הוברר לו שבעוד חודשיים הוא נהיה בן שלושים, וכיון שחשק השדכן בסכום המובטח עייב בתחבולות שונות את השידוך והצליח שהזוג התארסו רק חודשיים לאחמ"כ כשעבר החתן את גיל השלושים.

ומיד לאחר סגירת השידוך מיהר השדכן והודיע על כך לאותו גביר, וכששלח הגביר את אנשיו כבכל פעם לבדוק את הדבר תמהו כיצד נמשך השידוך במשך זמן כה רב, ובפרט שמדובר בבחור חסידי שאין מורגלים בכך, והוברר להם למעלה מכל ספק שיד השדכן בדבר כדי לקבל את הכסף.

וכשאמרו את הדברים לגביר אמר שיש לברר בדין תורה האם הוא חייב לשלם בעבור כך, והגיעה השאלה לאחד מהרבנים בארה"ב שאמר שאין הגביר חייב לשלם, כיון שעל דעת כן שיעכב השדכן את השידוך לא התחייב הגביר לשלם כלל. ↓

בבית אבות חרדי במרכז ירושלים קיבלו זימון ממשרד הבריאות לקבלת חיסונים נגד הנגיף לעשרים מתוך ארבעים דיירי בית האבות, ובכדי לקבל את החיסונים היה על ההנהלה לשלוח רשימה של עשרים דיירים שיקבלו את החיסון, והסתפק מנהל בית האבות האם מותר לו לעשות רשימה או אפילו הגרלה בין הדיירים כיון שבכך מסכן את הדיירים הנותרים שכידוע דיירי בית אבות הם בסיכון הגבוה ביותר למחלת הקורונה.

והנה זה ברור שאיש הצלה המגיע לאירוע רב נפגעים עליו להציל כמה שיכול אף שבידו להציל רק חלק מן הנפגעים, אך בנידונינו זה שונה כיון שבכתיבת הרשימה עושה מעשה הקובע מי כן ומי לא והרי זה דומה למסירה למלכות ע"מ להציל את השאר.

ויש להוסיף דאף שיש כללי קדימה כמו תלמיד חכם קודם לעם הארץ, ואיש קודם לאשה, בנידונינו כולם שווים ואין כאן עדיפות של איש על פני רעהו.

והנה בפרשת מקץ (מ"ב פסוק יט) מבקש יוסף מאחיו 'אם כנים אתם אחיכם אחד יאסר בבית משמרכם ואתם לכו הביאו וכו', וכתבו האור החיים הק' והמשך חכמה שם דהיה אסור לאחים ליתן רשימה ליוסף מי נשאר ומי חוזר משום דאמרין בירושלמי 'סיעת בני אדם המהלכים בדרך ופגעו בהם גויים ואמרו להם תנו לנו אחד מכם ונהרגהו ואם לאו נהרוג כולכם, אפילו כולם נהרגין לא ימסרו נפש אחת מישראל'.

ולכן אמרו השבטים זה לזה 'אבל אשמים אנחנו ועל כן באה אלינו הצרה הזאת שהאיך נמסור אחד ממנו בלתי שהאחד ימסור עצמו מדעתו למאסר ע"מ להציל את אחיו ולרחם על הכלל, ואנחנו כיון שלא ריחמנו על יוסף לכך באה עלינו הצרה שעתה צריך אחד מאיתנו לרחם על השאר ולהאסר עבור אחיו מידה כנגד מידה, ולכך סב מעליהם יוסף ובכה ולאחר מכן הוא בעצמו החליט מי מהאחים ישאר במאסר ועל ידי כך לא הוצרכו למסור אחד מהם'.

דעת מרן הגרי"ז הלוי זצ"ל

אולם בחי' הגרי"ז עה"ת (סטנצל) כתב דכיון שהיה אסור לאחים ליתן אחד מהם למאסר, לכך אסר יוסף בתחילה את כולם וע"י כך הותר לאחים להשאיר אחד מהם, דכל האיסור הוא דוקא למסור אחד בשביל כולם, אך כשכולם כבר אסורים ורק פועל להציל את חלקם אף שמשאיר למען כך את אחד מהם הדבר מותר.

ואולם בדברי האור החיים והמשך חכמה מבואר שאף בכה"ג שכולם נאסרו אסור להם להשתחרר ע"י השארת אחד במאסר, וכפי שכתב להדיא המשך חכמה "אע"פ שכאן לא היה צריך לעשות מעשה דבלא זה היו כולם במשמר מכל מקום אסור אם לא יחדוהו".

ומבואר שנחלקו רבותינו האור החיים והמשך חכמה עם הרב מבריסק האם בכה"ג שכולם כבר אסורים מותר להם להוציא חלק ע"י השארת אחד במאסר או לאו.

ולכאוף ה"ה בענינינו שכולם כבר נמצאים בתוך צרת הקורנה, ובפרט דיירי בית האבות שנמצאים בסיכון גבוה, לכך נתינת רשימה עם שמות חלק מהדיירים הרי זה כהצלת חלק מהציבור ע"י השארת הנותרים בתוך הצרה שהרי בלא רשימה לא יתנו לאף אחד מהם חיסון כלל, וא"כ הרי זה תלוי במחלוקת הנ"ל, דלדעת הרב מבריסק הדבר מותר כיון שעוסק בהצלה ולא מוסר את אותם הדיירים, ולדעת האוה"ח והמשך חכמה אף בכה"ג אסור לעשות כן.

חידוש מרן החזו"א זצ"ל

אולם נראה דבנידונינו לכו"ע מותר לעשות את אותה הרשימה, דהנה מצאנו חידוש גדול בדברי החזו"א (י"ד סי' סט אות א בד"ה ויש לעיין) שכתב דיש לעיין באחד שרואה חץ שמגיע לעבר אנשים רבים ויכול להטותו לצד אחר שנמצא שם אדם אחד האם מותר לו להציל את הרבים ע"י הטיית החץ והריגת אדם בודד או לאו.

וכתב דאפשר שלא דמי למסירת אחד מהעיר להריגה כדי להציל את כולם, דהתם המסירה היא פעולה אכזרית של הריגת נפש, דבטבעה של פעולת המסירה אין שום צד של הצלה אלא המקרה גרם שנוצר עכשיו הצלה לאחרים ועוד דהצלת האחרים היא תוצאה ישירה של הריגת נפש מישראל.

ודימה אותו רב את נידונינו למה שאמרו חז"ל דהקב"ה הבטיח ליהושע שיהיה עמו כפי שהיה עם משה (יהושע א, ה), אך למעשה משה חי 120 שנה ויהושע 110, וביארו חז"ל (במדבר רבה כב ו) שזהו משום דכשאמר ה' למשה להלחם עם מדין, לא השתהה משה ומיד נלחם אע"פ שידע דלאחר מכן ימות, אך יהושע שחשב דלאחר כיבוש הארץ ימות לא הזדרז מספיק עם כיבוש הארץ, ולכך לא נתמלאה ההבטחה שניתנה לו.

וה"נ אמר אותו רב דכל ההתחייבות של אותו גביר היתה רק אם השדכן יעשה את רצונו וישדך בחורים מבוגרים, אך כשאדרבה הוא רק עיכב את זמן השידוך אין כאן התחייבות ולא מגיע לו המענק בעבור כך.

ונחלקו עליו הרבנים שם ואמרו דאצל יהושע היתה הבטחה של הקב"ה דאם ינהג כמשה הוא יהיה עמו כפי שהיה עם משה, וכשהתעכב בכיבוש הארץ לא נהג כמשה ואין כאן הבטחה, אך במקרה דידן לא היתה התחייבות אישית של הגביר כלפי השדכנים אלא רק התחייבות כללית שמי שיביא את התוצאה ויארוס חתן וכלה למעלה מגיל שלושים יקבל סכום מיוחד כיון שעל ידו יבואו שדכנים נוספים ויעשו כמוהו, וא"כ אף כאן יש את אותה תוצאה שביקש הגביר שהרי אירס אותם לאחר גיל שלושים.

ובאמת נראה דמגיע לאותו שדכן את הסכום הנכסף שהובטח, שהרי באמת אין הבדל בין גיל שלושים לשבועיים קודם שלושים, וודאי שהמטרה של אותו גביר מושגת גם אם משדכם סמוך לגיל השלושים, אלא שצריך לשים גבול דאחרת אין לדבר סוף, וא"כ כיון שאותו בחור הוא בעצם בתורת ההבטחה ותחת רצונו של אותו הגביר, אלא שיש כאן מניעה טכנית שעדיין אינו בגבול ההבטחה, לכך כל שהתגבר השדכן על נקודה זו והעבירו מעבר לגבול זה מגיע לו הסכום המובטח.

אבל הטיית החץ מצד זה לצד אחר היא בעיקרה פעולת הצלה ואינה קשורה כלל בהריגת היחיד שהרי בשונה ממסירה שהריגת היחיד היא המצילה, בחץ גם אם הוא לא היה שם היו הרבים נצלים ורק במקרה היה שם ומת, ולכך נקראת פעולת ההסטה מעשה הצלה ואין נחשב שניצלו הרבים במיתת היחיד, ומשום כך אחר שבצד זה יהרגו נפשות רבות ובצד זה רק אחד אפשר שיש לנו להשתדל להמעיט את אבידת ישראל בכל מאי דאפשר עת"ד.

ומבואר מדברי החזו"א דמעיקר הסברא וההגיון עדיף לגרום להריגת היחיד ולהצלת הרבים שהרי אף היחיד בלאו הכי ימות עם כולם אם לא נמסרהו, אלא שאפ"ה אסור לעשות כן כיון שהמסירה היא פעולה אכזרית של הריגת נפש, אך כשמטה חץ אין כאן פעולה של הריגת נפש אלא מעשה הצלה.

הדבר שקובע האם זהו מעשה אכזרי או מעשה הצלה

ונראה דהדבר הקובע האם זה מעשה אכזרי או מעשה הצלה הוא האם משתף פעולה עם הרוצח, דכשמוסר אחד מבני העיר משתף פעולה עם הרוצח במעשה המסירה, אך כשמטה חץ אין כאן שיתוף פעולה אלא הצלה בלבד שמטה את חץ המוות כדי שלא יפגע באנשים רבים.

וזהו נקודת מחלוקתם של האור החיים והמשך חכמה עם הרב מבריסק, כאשר כולם כבר אסורים ומסכם עם האוסר שמוציא את כולם תמורת השארת אחד מהם, האם יש כאן שיתוף פעולה עם האוסר או רק פעולת הצלה, דלדעת הרב מבריסק אי"ז נחשב שיתוף פעולה כיון שמשחרר כמה שיכול ולא מוסר אף אחד אחר שכולם כבר אסורים, ולדעת האוה"ח והמשך חכמה אף סיכום מעין זה נחשב לשיתוף פעולה, ובאמת במטה חץ כו"ע מודו שמותר כיון שאין כאן שיתוף פעולה אלא פעולת הצלה בלבד.

הנמצא בנידונינו

וא"כ לפי"ז בנידונינו כו"ע מודו שמותר לאותו מנהל לשלוח רשימה של עשרים דיירים מתוך דיירי בית האבות, כיון שאין כאן אלא פעולת הצלה שמשתף פעולה עם המצילים שרוצים לחסן את הדיירים ולהצילם מן המגיפה ולא עם מי שרוצה להורגם.

איש הצלה שקיבל בשבת שתי קריאות בו זמנית, האם עליו להעדיף את ההצלה ללא הנסיעה על פני ההצלה הכרוכה בנסיעה?

מעשה באיש הצלה שקיבל בשבת שתי קריאות חירום בו זמנית, כאשר קריאה אחת היתה במרחק הליכה והשניה כרוכה בנסיעה, והסתפק האם עליו להעדיף את הקריאה ללא הנסיעה או שאין שום עדיפות בזה.

ולכאו' הדבר תלוי במחלוקת השו"ע והרמ"א, דכתב השו"ע (בסי' שכח סעיף יב) דכשמחללין שבת על חולה שיש בו סכנה משתדלין שלא לעשות על ידי אינם יהודים וקטנים ונשים אלא על ידי ישראל גדולים ובני דעת.

וכתב הרמ"א 'ויש אומרים דאם אפשר לעשות בלא דחוי ובלא אחור על ידי שינוי עושה על ידי שינוי, ואם אפשר לעשות על ידי אינו יהודי בלא אחור כלל עושין על ידי אינו יהודי וכן נוהגים'.

ומבואר שנחלקו האם פיקוח נפש בשבת הוא בגדר הותרה או בגדר דחוויה, דלדעת השו"ע הוא בגדר הותרה ולכך אין להעדיף את ההצלה ע"י הגוי, אך לדעת הרמ"א הוא בגדר דחוויה ולכך במקום דאפשר ואין הבדל במהירות ההצלה יש להפחית ככל שיכול בחילול השבת.

וא"כ אף בנידונינו, לדעת השו"ע אי"צ להעדיף את קריאת ההצלה שאין בה נסיעה על פני ההצלה הכרוכה בנסיעה, אך לדעת הרמ"א כיון ששניהם הם קריאות חירום ובין כה וכה לא יוכל להציל את שניהם לכאו' יש להפחית בחילול שבת ולהעדיף את ההצלה בלא הנסיעה.

ונשאל בשאלה זו מרן בעל החזון יחזקאל, והשיב דאין צריך להעדיף את ההצלה ללא החילול השבת אלא מה שירצה יעשה, וצריך עיון מדוע פסק החזון יחזקאל כן, הרי לדעת הרמ"א לכאו' יש להעדיף את ההצלה בלא החילול כיון שהתר פיקוח נפש הוא רק בגדר דחוויה ויש למעט ככל האפשר בחילול שבת.

אנו נעשה כמו שעשה יעקב אבינו

להגאון רבי חנוך פאדווא זצ"ל גאב"ד לונדון הגיע יהודי וסיפר לו שבתו מסתובבת עם סטודנט שאינו שומר מצוות, וחושש הוא להפרידם שמא יענש כפי שנענש יעקב אבינו שהחביא את דינה מפני עשו והיתה יכולה להחזירו בתשובה.

אמר לו רבי חנוך המדרשים הם מדרשים, אבל אנו נעשה כמו שעשה יעקב אבינו שהחביא את דינה מפני עשו!

ונידון דומה יש בברית מילה, במוהל שהוזמן לשתי בריתות אחת בחול ואחת בשבת, ואינו יכול לבוא לשתייהם, האם עליו להעדיף את המילה בחול שאין בה חילול שבת על פני המילה בשבת.

וגם נידון זה תלוי במחלוקת, ביסוד התר מילה בשבת, האם הוא בגדר הותרה או דחוויה, דהנה השער המלך (פ"ב מהלכ' ע"ז) הקשה למ"ד מילה ע"י נכרי כשרה מדוע מילה דוחה שבת הרי אפשר לקיימה ע"י נכרי, ומבואר דס"ל שהתר מילה בשבת הוא רק בגדר 'דחוויה', ולכך אם אפשר לקיים שניהם ולמול ע"י עכו"ם אין לדחות את השבת ע"י מילת יהודי, אך אם ננקוט

דהוא בגדר 'הותרה' אין מקום לקושיית השעה"מ דאף שניתן למול ע"י הגוי אין צריכים לעשות כן אחר שמילה הותרה בשבת.

ובאמת שזהו מחלוקת שו"ע ורמ"א, דכתב השו"ע (רס"ו סעיף יד) דיש להיזהר שלא ימולו שני מוהלים מילה אחת בשבת, שזה ימול וזה יפרע, אלא המל הוא עצמו יפרע, והיינו דס"ל לשו"ע שמילה בשבת היא בגדר 'דחוויה' (להפך מדעתו גבי פיקוח נפש), ולכך יש להיזהר ממילת שני מוהלים.

אך הרמ"א שם כתב 'ולא מצאתי ראייה לדבריו ואדרבה נראה לי דשרי דהא מילה דחיה שבת כמו עבודה במקדש שכמה כהנים היו עובדים ומחללים שבת, דמאחר דשבת ניתן לדחות הרי הוא כחול לכל דבריו', ובביאור הגר"א שם מצדד כדעת הרמ"א דמילה בשבת היא בגדר 'הותרה' כיון דילפינן לה מפסוק 'וביום השמיני ימול בשר עורלתו', ביום אפי' בשבת והוא היתר גמור.

נידונים אלו אינם תלויים בין דחוויה להותרה

אבל באמת נראה דשני הנידונים הללו אינם שייכים לנידון האם פיק"נ ומילה בשבת הם בגדר הותרה או בגדר דחוויה, דגבי מילה אף למ"ד דחוויה אין צריך להעדיף את המילה בימות החול, דדוקא אם החפצא של המילה אינו דורש חילול שבת אז יש להעדיף את האופן שממעט בו את חילול השבת, וכפי שכתב בשערי תשובה (סי תצו סק"ה) דמוהל הנמצא ביו"ט שני ויש שם מוהלים נוספים שאינם צריכים לשמור יו"ט שני אין לאותו מוהל למול כיון שאותו תינוק אינו מחייב את חילול היו"ט שהרי אפשר למולו ע"י המוהלים האחרים, אך בנידונינו התינוק הנולד בשבת בלאו הכי דורש את חילול השבת, וא"כ אף למ"ד דחוויה נידחת השבת לגבי אותו תינוק וממילא א"צ המוהל להעדיף את המילה בחול ע"פ המילה בשבת.

וכן לגבי פיקוח נפש אף לדעת הרמ"א שהוא בגדר 'דחוויה' ויש להפחית בחילול שבת זה הכל אם החפצא אינו דורש חילול שבת כגון שניתן לעשות ע"י שינוי או ע"י נכרי, אך בנידונינו כיון שאותו פצוע הנמצא במרחק נסיעה מחייב חילול שבת, א"כ ממילא נדחת השבת למענו ואין עדיפות להצלה בלי הנסיעה על פני ההצלה בנסיעה.

ומכל מקום נראה דמי שהוא בדרגא גבוהה מסתמא יעדיף את המילה או ההצלה שיש בה פחות חילול שבת שהרי אין דין להעדיף את החילול, וכפי שמבואר בגמ' דהיו צדיקים שעשו מספר דברים כדי שברית בנם לא תצא בשבת, אך ודאי דברור ופשוט שאם יש לו רק את התינוק שצריך למול בשבת או את ההצלה הרחוקה אסור לו להשתמט מכך וחייב למול ולהציל אף בכה"ג.